

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Коваль Світлана Миколаївна

УДК 159.92:351.741(477)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
ПРАЦІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

19.00.06 – юридична психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор **Землянська Олена Володимирівна**, Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра соціології та психології, професор, м. Харків

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Охріменко Іван Миколайович**, Національна академія внутрішніх справ, кафедра юридичної психології, професор, м. Київ

кандидат психологічних наук, доцент **Ларіонов Станіслав Олександрович**, Національна академія Національної гвардії України, кафедра психології та педагогіки, начальник, м. Харків

Захист відбудеться 27 грудня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.04 в Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: проспект Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: проспект Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080

Автореферат розісланий 25 листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.В. Макаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми дослідження. Прискорення темпів сучасного життя, зростання його інформаційної насиченості та збільшення кількості стресів актуалізують питання активізації внутрішніх резервів людини, зокрема, її потенційних особистісно-психологічних можливостей. Особливої значущості в даному ракурсі набувають проблеми саморегуляції особистості, її психічних станів, поведінки та професійної діяльності.

Потреба та вміння оцінювати власну поведінку, довільно спрямовувати, перетворювати особисті дії та вчинки з урахуванням їх можливих наслідків для оточуючих та для себе особисто, прагнення дотримання соціально цінних та особистісно значущих норм, правил міжособистісних взаємовідносин, вимог до професійної діяльності – це далеко не повний перелік проявів саморегуляції особистості, який переконливо свідчить про те, що поза розвитком здатності до саморегуляції процес становлення творчої, соціально відповідальної особистості професіонала з глибоким усвідомленням свого міста та ролі є неможливим.

Проблема саморегуляції особистості фахівця є тісно пов'язаною з самими різними дискурсами психологічної науки та має безпосереднє відношення до наукового осмислення механізмів та закономірностей професіогенезу фахівця як суб'єкта праці та професійного спілкування.

Успішна розробка проблеми саморегуляції особистості значною мірою визначається усвідомленням того значного вкладу, який внесли відомі вітчизняні та зарубіжні вчені у дослідження теоретичних і методологічних проблем загальної психології (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, С.Д. Максименко, та ін.), проблем соціальної, юридичної, вікової та педагогічної психології, проблеми самосвідомості та пізнання, проблем діяльності, спілкування, мотивації та соціально-правової регуляції поведінки (Г.М. Андрєєва, В.Г. Асєєв, О.Г. Асмолов, О.М. Бандурка, Л.М. Балабанова, Л.І. Божович, С.П. Бочарова, М.І. Боришевський, С.О. Гарькавець, О.О. Євдокімова, О.В. Землянська, С.О. Ларіонов, П.В. Макаренко, В.О. Моляко, Е.Л. Носенко, І.М. Охріменко, Н.О. Побірченко, О.В. Скрипченко, В.В. Столін, В.О. Татенко, А.І. Титаренко, Т.М. Титаренко, І.І. Чеснокова та ін.).

Значний вклад в розробку проблем саморегуляції внесли вчені, які досліджували її прояви в різних видах діяльності людини (Б.Ф. Ломов, С.П. Бочарова, Г.С. Нікіфоров, та ін.).

Разом з тим слід констатувати, що проблема саморегуляції особистості правоохоронця, зокрема працівника підрозділу поліції превентивної діяльності, до останнього часу розроблялася недостатньо, що й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275), у контексті наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015-2019

років («Науково-методичні засади формування готовності правоохоронця до діяльності в екстремальних умовах охорони громадського порядку»), а також в межах теми науково-дослідних робіт кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ «Психологічне, педагогічне та соціологічне забезпечення правоохоронної діяльності», зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014-2018 рр. (№ ДР 0113U008196).

Тема дисертаційного дослідження обговорена і схвалена на засіданні Вченої Ради Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 5 від 27 травня 2015 року), уточнена (протокол № 4 від 29 квітня 2016 року) та узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології НАПН України (протокол № 5 від 14 червня 2016 р.)

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності Національної поліції України.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити системний аналіз сутності та складових механізму саморегуляції особистості та визначити її роль у професійному становленні працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ.

2. Побудувати структурно-функціональну модель системи саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ.

3. Визначити психологічні особливості саморегуляції особистості працівників підрозділів поліції превентивної діяльності різної статі.

4. Виявити особливості особистісних ресурсів, стилів і засобів саморегуляції особистості працівників підрозділів поліції превентивної діяльності НПУ.

Об'єкт дослідження – особистість працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ.

Предмет дослідження – особливості саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ.

Методи дослідження: Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: *теоретичний* – аналіз наукової літератури (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); *формально-логічний* – порівняння, узагальнення, систематизація і класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації (підрозділи 3.2-3.4); *емпіричний* – усне і письмове опитування (підрозділ 3.2), методи психологічного тестування (підрозділи 3.2-3.4), зокрема: для виявлення психологічних особливостей та характеристик саморегуляції особистості (опитувальник діагностики саморегуляції В.П. Прядеїна та К.В. Злоказова); для з'ясування стилів і засобів саморегуляції (опитувальник «Здатність до самоуправління» Н.М. Пейсахова; опитувальник СОРЕ К. Карвера в адаптації О.І. Расказової); для виявлення психологічних ресурсів саморегуляції особистості (методика ОСТ В.М. Русалова; тест ІТО Л.М. Собчик; тест Г. Шмішека; тест Ш. Річі і П. Мартіна; методика А. Маслоу; тест Джонсона-Крендала; методика діагностики міжособистісних відносин Л.М. Собчик); *методи математичного і статистичного аналізу*: t-критерій Стьюдента, ϕ^* -критерій Фішера, коефіцієнт r_s рангової кореляції Спірмена, регресійний аналіз.

Основними теоретичними і методологічними засадами дослідження стали: положення, пов'язані з теорією єдності психіки та діяльності, розробленою у вітчизняній психології (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов); принципи загальної та генетичної психології, що розкривають закономірності розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (С.Л. Рубінштейн, С.Д. Максименко); теоретичні підходи щодо розвитку особистісного потенціалу (Д.Б. Богоявленська, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Г. Крайг, І.П. Маноха, В.В. Рибалка, О.П. Саннікова, Л.В. Сохань, О.К. Тихоміров); положення, пов'язані з обґрунтуванням психологічних детермінант професійної діяльності та поведінки (О.М. Бандурка, В.І. Барко, С.П. Бочарова, Л.М. Балабанова, С.О. Гарькавець, О.О. Євдокімова, О.В. Землянська, С.О. Ларіонов, В.О. Лефтеров, В.С. Медведєв, І.М. Охріменко, Є.М. Потапчук, О.М. Столяренко, В.М. Смірнов, О.В. Тімченко); теоретичні та методико-практичні положення практичної психології та психологічного тренінгу (Л.М. Балабанова, О.Ф. Бондаренко, Р. Баклі, І.В. Вачков, П.П. Горностай, Ю.М. Ємельянов, Л.М. Карамушка, В.О. Лефтеров, В.П. Москалець, Л.І. Мороз, С.І. Макшанов, Л.О. Петровська, Г.В. Попова, Н.В. Чепелєва, Ю.М. Швалб, С.І. Яковенко, Т.С. Яценко).

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяло участь 211 дільничних офіцерів поліції (далі ДОП) різної статі (170 – чоловіки, 41 – жінка) зі стажем службової діяльності 5-18 років, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі Харківського національного університету внутрішніх справ. Групи дослідження були сформовані за статтю та за рівнем саморегуляції особистості.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретико-емпіричному розв'язанні проблеми психологічних особливостей саморегуляції особистості працівника підрозділів превентивної діяльності НПУ і визначається тим, що:

вперше:

- представлено саморегуляцію особистості працівника підрозділу превентивної діяльності поліції різної статі як багатомірний динамічний феномен, що обумовлений чинниками трьох рівнів (індивідуально-психологічного, особистісно-цільового та ситуативного). Доведено значну роль в саморегуляції особистості змістовного компоненту, який обумовлений ступенем адекватності копінг-стратегії подолання труднощів професійної діяльності;

- розроблено, обґрунтовано та емпірично перевірено структурно-функціональну модель саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ, визначено її структуру, виокремлено та описано структурні компоненти саморегуляції, розкрито її психічні механізми, описано функціональні зв'язки між компонентами.

Удосконалено уявлення щодо стратегій подолання професійно складних ситуацій, а саме прийняття відповідальності, пошук соціальної чи емоційної підтримки тощо.

Набули подальшого розвитку уявлення про особистісні чинники успішної (неуспішної) саморегуляції професійної діяльності особистості працівників превентивних підрозділів НПУ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дисертації можуть використовуватися в реалізації системи заходів

психопрофілактики та професійно-психологічної підготовки працівників поліції, а також для вдосконалення навчально-виховного процесу у ЗВО МВС України.

Результати дисертаційного дослідження були впроваджені:

- у діяльність підрозділів психологічного забезпечення за напрямками професійно-психологічної підготовки та психопрофілактичної роботи з особовим складом підрозділів поліції превентивної діяльності Новобаварського ВП ГУНП України в Харківській області (акт впровадження від 12.04.2019), ГУНП України в Сумській області (акт впровадження від 29.03.2019);

- у навчально-виховний процес ЗВО МВС України, зокрема в розробку робочих програм навчальних дисциплін, планів семінарських та практичних занять, методичних рекомендацій з навчальних дисциплін для підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія Національної академії Національної гвардії України (акт впровадження від 20.03.2019); Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 07.02.2019), Національного університету цивільного захисту України (акт впровадження від 02.03.2019).

Особистий внесок здобувача. У науковій роботі [6], написаній у співавторстві з О.В. Землянською, здобувачкою здійснено теоретичний аналіз та узагальнення наукової літератури з проблем саморегуляції особистості.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлювалися на 11 науково-практичних та міжнародних конференціях: «Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності. Теоретичні та практичні аспекти» (м. Харків, 2010); «Соціологія у правоохоронній діяльності: теоретичні та прикладні аспекти» (м. Харків, 2011); «Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі» (м. Харків, 2011); «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (м. Харків, 2011); «Бочаровські читання» (м. Харків, 2013); «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (м. Харків, 2013, 2015); «Особистість курсанта; психологічні особливості буття» (м. Краснодар, 2015); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 2016, 2017); «Міжнар. наук.-практ. конфер., присвячена пам'яті професора С. П. Бочарової» (м. Харків, 2017). Основні положення дисертаційного дослідження також доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у сімнадцяти наукових публікаціях, серед яких 6 наукових статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з психологічних наук, з яких 1 – у виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз, а також 11 тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації обумовлена її метою, завданнями, об'єктом і предметом, а також логікою та послідовністю розкриття теми дослідження, викладення його результатів. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 2 додатків. Робота містить 13 таблиць і 3 рисунки. Загальний обсяг дисертації – 202 сторінки, з них

основного тексту – 167 сторінок. Список використаних джерел налічує 268 праць, з яких 11 видані іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету, завдання; розкрито методологічні засади, визначено наукову новизну, практичне значення, наведено відомості про їх апробацію та впровадження в практичну діяльність психологів НПУ.

У першому розділі «Проблема саморегуляції особистості у професійній діяльності у сучасній психології» розкрито основні підходи до проблеми.

Вивчення регулятивної функції психіки належить до числа фундаментальних категорій психології. Поняття саморегуляції часто зустрічається в науковій літературі, носить міждисциплінарний характер і відрізняється багатозначністю, великою кількістю трактувань. Так склалося внаслідок прикладного характеру досліджуваної проблеми, вона вивчалася в контексті мотивації, цілепокладання, когнітивної психології (Д. Аткінсон, А. Бандура, Д. Роттер, Х. Хекхаузен, Г. Шерінгтон та ін.), самоактуалізації особистості, саморозвитку, гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл та ін.), як окремих феноменів – у соціально-когнітивній теорії особистості А. Бандури, де констатовано її взаємну обумовленість з індивідуально-психологічними характеристиками, поведінкою, мисленням і особистісним розвитком. Сформовано традиції вивчення психічної регуляції та саморегуляції у психофізіології (П.К. Анохін, О.Р. Лурія), в межах діяльнісного підходу (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв), суб'єктного підходу (К.О. Абульханова-Славська), теорії розвитку вищих психічних функцій (Л.С. Виготський), системного підходу до вивчення психічних явищ (Б.Ф. Ломов), теорії психічної установки (Д.М. Узнадзе).

Термін «саморегуляція» походить від поняття «регулювання», яке з точки зору кібернетики передбачає наявність трьох складових: регульованого об'єкту, регулюючої системи, а також способів (засобів) саморегуляції. Під психічною саморегуляцією розуміється системний процес, що забезпечує адекватну умовам мінливість, пластичність життєдіяльності на будь-якому з її рівнів, свідомий вплив людини на властиві їй психічні явища (процеси, властивості, стани), виконувану діяльність, власну поведінку з метою підтримки або зміни характеру їх протікання. Саморегуляція передбачає, з одного боку, активність, свідомість і довільність дій суб'єкта, його «самостійність щодо регуляції», а з іншого – спонтанність, мимовільність, часткову незалежність регуляторних процесів.

Проблема саморегуляції досліджується сучасними вченими в контексті її чинників і умов, серед яких: стан задоволення актуальних потреб, життєві цілі, взаємовідносини з оточуючими і соціально-психологічні установки особистості на різних етапах розвитку (М.І. Боришевський), індивідуально-психологічні особливості, рівень усвідомленості процесів саморегуляції, цілепокладання, оцінки ймовірних наслідків поведінки, її стилі (В.І. Моросанова), особливості Я-концепції особистості, її цінностей, креативності, складності професійних завдань (Н.І. Пов'якель), динаміка психічних станів особистості, їх переживання, смислова і ситуаційна опосередкованість саморегуляції (О.О. Прохоров), рефлексія і оцінка

власних процесів, станів і особливостей, усвідомленість самоконтролю поведінки, роль навченості різноманітним засобам саморегуляції (Г.С. Нікіфоров).

Значної уваги надається вивченню психологічних аспектів регуляції в екстремальних і кризових умовах (В.М. Крайнюк, В.О. Моляко, В.І. Осьодло, О.В. Тімченко, О.М. Цільмак, С.І. Яковенко та ін.), психологічних аспектів професійних криз, деформації, вигорання, стресу (Н.Є. Водоп'янова, З.Р. Кісіль, Л.М. Карамушка, В.С. Медведєв, О.П. Саннікова, Т.М. Титаренко та ін.).

Термін саморегуляція використовується в синонімічному ряді, поряд з термінами «самоврядування», «самоорганізація», «самоуправління», що пов'язано з існуванням рівнів регуляції поведінки і діяльності. Так, Н.М. Пейсахов представляє цілісну систему самоуправління особистості, що включає чотири рівні: авторегуляцію, саморегуляцію, самоврядування і взаємоуправління (соціальне управління). На нашу думку, саморегуляція та самоуправління можуть бути компонентами більш складної загальної системи регулювання процесів розвитку, професійного становлення та самореалізації особистості.

У другому розділі «Психологічна структура професійної діяльності працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ» представлена побудована структурно-функціональна модель саморегуляції особистості та проаналізовано особливості професійної діяльності працівника поліції підрозділу превентивної діяльності НПУ в умовах різного рівня складності та напруженості, що часто потребує особистісних ресурсів саморегуляції.

Саморегуляція фахівця забезпечує характер його професійної взаємодії, поведінки у повсякденній та екстремальній обстановці, особливості реагування на обставини, що склалися. Науковці відмічають широту впливу саморегуляції на психічні процеси та стани, суттєве її значення в мобілізації та розвитку індивідуальних можливостей людини в діяльності (С.Д. Максименко, Г.С. Нікіфоров, О.О. Прохоров, О.В. Тімченко, М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, О.М. Кокун та ін.). Саморегуляція особистості фахівця розглядається як переважно усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудова та перетворення суб'єктом власних дій та вчинків стратегії життєдіяльності загалом відповідно до особистісно значущих цілей, мотивів самоактуалізації, спрямованості на професійну діяльність. Особливу роль саморегуляції вчені відводять у підвищенні стресостійкості та опору психотравмуючим факторам у фахівців різних професій.

Теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дав змогу побудувати структурно-функціональну модель саморегуляції особистості професіонала, до якої включено змістовний та процесуальний аспекти (психофізіологічний, психічний та особистісний рівні) (рис. 1).

Основними функціями саморегуляції в професійній діяльності є: 1) виклик або затримка процесів, дій і вчинків; 2) перемикання психічної діяльності; 3) прискорення або уповільнення психічної діяльності; 4) посилення або зменшення активності; 5) узгодження спонукань і мотивів; 6) контроль за ходом діяльності через порівняння її програми зі здійснюваними діями; 7) координація дій. Говорячи про об'єкти саморегуляції, не можна оминати питання регуляції власних негативних психічних станів. При управлінні психічними станами функції саморегуляції та самоконтролю полягають в наступному: відбувається усвідомлення характеру та

рівня власних емоцій; робиться самооцінка фізичних та психічних ресурсів; здійснюється рефлексія причин, що викликали певний емоційний стан; фахівець прикладає вольові зусилля для подолання негативного стану; він намагається примусити себе до виконання професійних обов'язків за наявності негативного психічного стану; ним використовуються засоби психічного розвантаження.

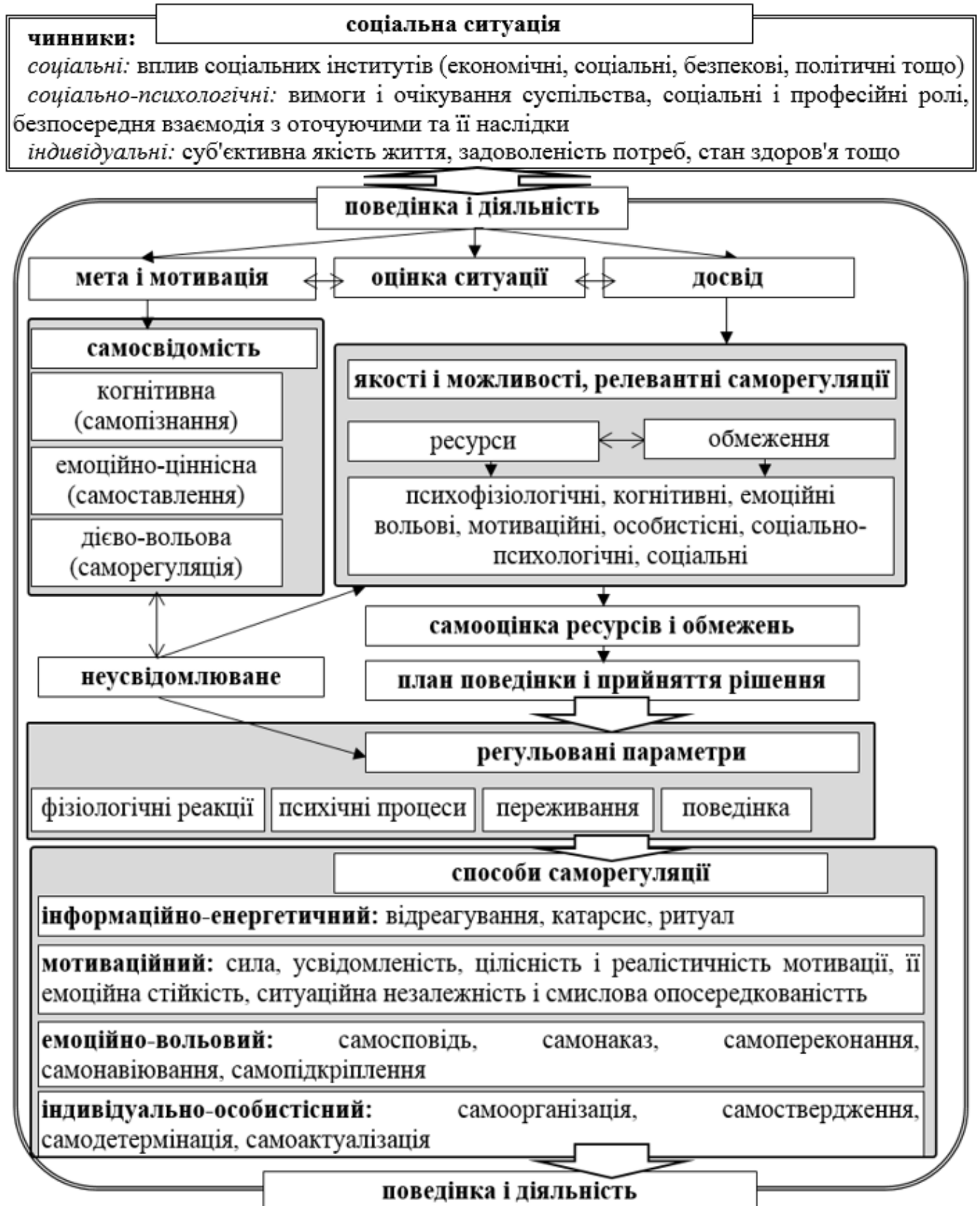

Рис. 1 – Структурно-функціональна модель саморегуляції фахівця.

Соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві та протікають на фоні швидких змін в політиці, економіці, суспільній свідомості, породжують такі зміни професійної діяльності працівників підрозділів превентивної діяльності, що висувають нові та більш жорсткі вимоги до особистості працівника. Важливою частиною таких вимог є вміння управляти собою, своєю поведінкою. Саморегуляцію ми відносимо до професійно важливих емоційно-вольових якостей працівника підрозділу превентивної діяльності НПУ.

Входження людини в сучасні умови професійної діяльності породжує цілу низку проблем, пов'язаних із взаємодією особистості та умов діяльності, з пристосуванням до цих умов. Службові обов'язки працівника превентивного підрозділу НПУ потребують від нього переборювання страху, дратівливості, гніву, що не обмежується зовнішнім стримуванням таких несприятливих емоцій. Емоційні перевантаження, особливо ті, що протікають тривалий час, або часто повторюються, підточують психічний та фізичний стан працівника.

Вирішення службових завдань працівниками поліції в більшості випадків пов'язане зі спілкуванням з людьми, тобто з їх характерами, потребами, прагненнями, бажаннями, з усім, що перебуває у сфері уваги представників професій типу «людина – людина». Багато в чому психологічна специфіка пов'язана також з дією таких екстремальних чинників, як: особистісна небезпека; невизначеність можливих варіантів зміни обстановки; надзвичайний динамізм розвитку подій; обмеження часу; перевантаження інформації; необхідність у безперервному аналізі потоку актуальної інформації; необхідність діяти негайно; необхідність вирішення завдань, що вимагають нестандартного, творчого підходу; висока відповідальність за наслідки прийнятих рішень.

Недостатня підготовленість працівника, низький рівень особистісних ресурсів саморегуляції призводить до негативних наслідків: 1) в емоційній сфері: виникають занепокоєння, розгубленість, нерішучість, уповільненість реакцій, страх невдачі; 2) в мотиваційній сфері: переважання мотивації уникнення невдач, емоційна нестійкість мотивації, переважання її ситуативної зумовленості, недостатня смислова опосередкованість мотивації; 3) в інтелектуальній сфері: погіршення кмітливості, спостережливості, оцінювання обстановки, прояви погіршення пам'яті; 4) у вольовій сфері: зниження активності, наполегливості, спритності і винахідливості; почуття слабкості, втоми, безсилля, неспроможність мобілізуватися, прагнення позбутися відповідальності, дратівливість.

Констатовано, що проблематика, пов'язана з дослідженням психологічних умов саморегуляції працівників правоохоронної системи є недостатньо вивченою, її необхідно урахувати при розробленні діагностичних, профілактичних і навчальних методик. Вирішення проблеми саморегуляції особистості працівника поліції має практичне значення для оптимізації професійної діяльності, подолання наслідків перевантажень, захисту психічного здоров'я працівників.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження особливостей саморегуляції особистості працівників підрозділів превентивної діяльності НПУ» описаний комплекс методів дослідження, наведені результати дослідження та їх аналіз.

На першому етапі дослідження було окреслено коло ситуацій, які викликають суб'єктивні зміни психічного стану ДОП, актуалізують потребу його регулювання.

Досліджуваним було запропоновано письмово зазначити 10 ситуацій, які істотно змінюють їх стан на роботі, вказати, який саме стан виникає у кожній з цих ситуацій, та що вони зазвичай роблять для того, щоб нормалізувати свій стан безпосередньо у цих ситуаціях або після їх завершення.

Проведене опитування показало наявність значної кількості професійних ситуацій, які потребують саморегуляції психічного стану досліджуваних ДОП, серед них позитивно емоційно-забарвлених – не було. Всі ситуації були розподілені за трьома блоками:

1. *Комунікативні ситуації*, що характеризуються недостатністю самовладання, негативним впливом опонентів на психічний стан, появою негативних емоцій, зокрема:

а) непорозуміння і конфлікти (як правило, внаслідок необґрунтованих вимог та безпідставних відмов, ігнорування збоку громадян і керівників);

б) ситуації загрози, в яких актуалізується тривога і очікування неприємностей (образи, погрози, ультиматуми, критика, скарги);

в) ситуації втрати ресурсів, в основному часу і самооцінки (неправдиві обіцянки, брехня, маніпуляції, затягування часу);

г) ситуації агресивної взаємодії;

д) ситуації емоціогенного спілкування зі специфічними категоріями громадян (викликають відразу, гнів, співчуття тощо).

Типовими для комунікативних ситуацій ДОП є емоційні (хвилювання, страх, обурення, гнів) та вольові (невпевненість, нерішучість, безпорадність) стани.

2. *Діяльнісні ситуації*, що характеризуються змінами функціонального стану, стомленням, або провокують негативні емоції внаслідок появи перешкод чи обмежень, серед них:

а) напружена «пікова» діяльність;

б) тривала діяльність з недостатнім відпочинком;

в) діяльність в умовах обмежень (часу, простору, тиску посадових інструкцій);

г) ситуації вибору та його наслідків (помилки в діяльності);

д) діяльність в умовах тиску колективу або керівництва.

У зазначених ситуаціях досліджувані частіше за все переживають функціональні (втома, пересичення), інтелектуальні (сумніви, натхнення, замисленість) та вольові (нерішучість, байдужість, лень) стани.

3. *Рефлексивні ситуації*, пов'язані з оцінкою вже вирішених ситуацій професійної діяльності та очікуванням нових, зокрема:

а) усвідомлення власних обмежень (фізичних, матеріальних, рольових тощо);

б) усвідомлення негативного ставлення до себе (імідж в цілому, відношення окремих громадян, колег чи керівників);

в) оцінка свого впливу (усвідомлення своєї відповідальності чи навпаки, неможливості впливати на певні процеси у професійній діяльності).

Зазначені ситуації характеризуються у досліджуваних широким спектром інтелектуальних, емоційних та вольових станів.

Перелік засобів саморегуляції досліджуваних виявився не дуже широким: пасивне очікування і відпочинок, спілкування, перемикання думок, самоконтроль,

самонавіювання, раціоналізація, концентрація на іншій діяльності (паління, фізична активність, спорт, хобі). Лише 15% досліджуваних систематично займаються будь-якою активністю, спрямованою на саморегуляцію (йога, аутотренінг тощо). Четверта частина ДОП не змогли сформулювати відповідь на питання відносно власних засобів психічної регуляції.

Другий етап дослідження включав виявлення психологічних особливостей та характеристик саморегуляції особистості працівника підрозділу поліції превентивної діяльності. Використаний опитувальник діагностики саморегуляції В.П. Прядеїна та К.В. Злоказова (таблиця 1).

Аналіз результатів методики базується на тому, що автор виокремлює гармонійні (перші у назві шкал) та агармонійні характеристики саморегуляції особистості, підрахунок балів здійснюється окремо за кожною з них. Потім здійснюється віднімання балів, тому у таблиці 1 наявні від'ємні значення за деякими шкалами, що вказує на переважання агармонійних характеристик. Діапазон балів за кожною характеристикою становить (7;49), таким чином розбіг значень після віднімання у рядку становить (-42;42).

Таблиця 1 – Особливості саморегуляції ДОП (М, м, різниць балів)

№	Шкала	Чоловіки		Жінки		t, p
		М	м	М	м	
а	Активність – пасивність	13,32	6,60	24,16	7,21	-3,90**
б	Екстраверсія – інтроверсія	15,04	5,12	20,20	7,50	-2,50*
в	Емоції стеничні – астеничні	21,05	4,15	12,95	3,08	3,28**
г	Інтернальність – екстернальність	6,60	3,30	6,51	2,03	0,30
<i>I. Психофізіологічні передумови саморегуляції</i>		55,30	15,84	62,29	14,09	-1,10
а	Самооцінка висока – низька	-7,23	3,00	-11,40	2,88	1,54
б	Рівень домагань високий – низький	-7,16	1,19	-7,00	2,45	-0,29
в	Мотиви егоцентричні – відсутні	12,44	3,47	13,81	2,89	-0,48
г	Мотиви соціоцентричні – відсутні	-14,03	2,50	-10,59	3,65	-2,40*
<i>II. Спонукальні характеристики саморегуляції</i>		-16,47	4,40	-15,30	3,70	-0,31
а	Відповідальність – безвідповідальність	5,60	1,90	24,81	5,65	-5,68**
б	Самокритичність – самодостатність	-13,30	3,35	11,09	3,41	-4,81**
в	Цілеспрямованість – відсутність ц-ті	9,40	3,70	9,03	3,54	0,35
г	Сила волі – абулія	12,00	4,27	17,45	3,96	-2,60*
<i>III. Якості, що сприяють саморегуляції</i>		13,35	3,16	61,20	14,21	-12,20**
а	Прогноз – спонтанність	-8,34	1,53	6,05	1,42	-4,50**
б	Прийняття рішень – неприйняття рішень	12,21	2,44	2,98	0,56	3,80**
в	Контроль – безконтрольність	4,44	1,12	0,65	1,22	2,77*
г	Результат – невдачі	-11,35	2,03	-1,16	1,60	-3,36**
<i>IV. Процесуальні характеристики саморегуляції</i>		-3,33	1,56	7,28	1,93	-4,01**
<i>Загальний рівень саморегуляції</i>		89,52	14,45	115,20	20,16	1,40

Примітки: * - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,001$.

Досліджені працівники превентивних підрозділів поліції в цілому характеризуються ситуативним рівнем прояву саморегуляції, відмінностей між

чоловіками і жінками за загальним показником не виявлено. Головними ознаками саморегуляції в обох групах слід вважати її достатньо високі психофізіологічні передумови: активність поведінки ($38,16 \pm 12,20$ у чоловіків; $36,60 \pm 14,45$ у жінок); екстравертованість ($35,30 \pm 14,20$; $38,80 \pm 12,35$); стеничний тип емоційного реагування ($34,20 \pm 10,00$; $30,31 \pm 12,05$). За показниками інтернальності та екстернальності результати майже однакові як у чоловіків, так і у жінок.

Спонукальні характеристики саморегуляції досліджуваних вирізняються переважанням низької самооцінки ($23,16 \pm 8,11$ у чоловіків; $29,08 \pm 11,40$ у жінок), низького рівня домагань ($32,20 \pm 13,50$; $38,40 \pm 11,16$), егоцентричною мотиваційною спрямованістю ($38,80 \pm 14,55$; $42,16 \pm 16,49$) та низьким рівнем прояву соціоцентричних мотивів ($37,25 \pm 18,20$; $40,15 \pm 12,28$) в обох групах.

Серед особистісних якостей, що сприяють саморегуляції у чоловіків спостерігається майже повне «поглинання» антитенденцій, виключення становить самодостатність, яка виражена більшою мірою, ніж самокритичність ($29,20 \pm 11,07 > 16,11 \pm 5,30$; $p \leq 0,05$). У групі жінок таких якостей більше, серед них відповідальність ($38,25 \pm 12,20$); самокритичність ($27,20 \pm 7,67$) та сила волі ($32,55 \pm 12,11$).

Процесуальні характеристики саморегуляції виражені недостатньою мірою в обох групах. Єдине виключення складають показники схильності приймати рішення ($31,28 \pm 6,42$) та схильності не досягати результату ($31,46 \pm 13,02$) у групі чоловіків. У групі жінок усі показники гармонійних характеристик врівноважені протилежними тенденціями.

З таблиці 1 можна зробити загальний висновок про те, що спільними характеристиками саморегуляції досліджуваних різної статі є психофізіологічні, вони розвинені на достатньо високому рівні і забезпечують можливість формування у них навичок саморегуляції. У групі жінок, на відміну від чоловіків, спостерігаються, крім того, більш високі показники вольових і особистісних якостей, що сприяють саморегуляції. Спонукальні і процесуальні характеристики саморегуляції виражені низькою мірою в обох групах, що вказує на доцільність психологічної роботи саме у напрямку формування мотивації і конкретних засобів саморегуляції досліджуваних.

На третьому етапі дослідження на підставі загального показника саморегуляції особистості, досліджувана вибірка була розподілена на дві групи: з недостатнім (28-84 балів) та достатнім (більше 85 балів) рівнем саморегуляції (таблиця 2). У подальшому групи було сформовано за статтю та рівнем саморегуляції особистості досліджуваних.

Таблиця 2 – Рівні саморегуляції особистості ДОП різної статі (у %)

№	Рівень саморегуляції особистості		Чоловіки	Жінки	$\Phi_{\text{емп}}, p$
1	Недостатній рівень	Низький рівень	24,71	29,27	0,25
2	Достатній рівень	Ситуативний рівень	58,82	53,66	0,14
3		Високий рівень	16,47	17,07	0,17

З таблиці 2 видно, що статистично значимих статевих відмінностей за рівнями саморегуляції між дослідженими групами не виявлено.

Дослідження стилів і засобів саморегуляції у групах, виділених за її рівнями проводилось за допомогою методик "Здатність до самоуправління" Н.М. Пейсахова (результати наведено у табл. 3) та COPE К. Карвера в адаптації О.І. Расказовой та ін.

В основу концепції Н.М. Пейсахова покладено уявлення про діалектичне існування двох процесів самозмінювання: саморегуляції та самоуправління, які відрізняються вихідними умовами (нові чи існуючі), рівнем усвідомлення та кінцевою метою (саморегуляція здійснюється за наявними шаблонами, а самоуправління передбачає вироблення нових). Ми дотримуємося більш широкого трактування, де саморегуляція – усвідомлені і цілеспрямовані зміни (в тому числі збереження стійкості) власного психічного стану та поведінки, що охоплює як самоконтроль так і самоуправління. Тому результати за вказаною методикою слід розглядати як етапи саморегуляції.

Таблиця 3 – Особливості самоуправління ДОП з різними рівнями саморегуляції особистості (М, м, балів)

№	Шкала	Достатній рівень саморегуляції		Недостатній рівень саморегуляції		$t_{ч-ч}$, р	$t_{ж-ж}$, р
		Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки		
1	Аналіз протиріч	4,82±0,57	4,10±1,32	3,06±1,10	2,67±1,30	3,65**	4,40**
2	Прогнозування	5,16±1,02	4,12±0,81	3,18±0,87	2,80±1,10	3,85**	4,31**
3	Цілепокладання	4,45±0,82	4,32±1,25	3,90±1,05	3,63±0,59	2,25*	2,81*
4	Планування	4,12±0,95	5,16±1,08	3,83±1,45	4,50±1,00	1,50	1,90*
5	Критерій оцінки якості	3,98±1,20	4,81±1,12	2,89±1,20	3,99±1,33	2,60*	1,87*
6	Прийняття рішення	5,02±1,35	4,02±0,66	4,35±1,27	3,60±1,19	1,32	1,57
7	Самоконтроль	4,03±0,68	5,25±1,04	3,21±0,89	4,30±1,25	1,81*	1,88*
8	Корекція	3,12±1,37	4,40±1,00	2,30±1,34	3,10±0,69	2,31*	2,95*
Загальна здатність до самоуправління		36,2±2,28	37,70±2,86	27,70±3,50	29,10±2,81	3,20**	3,02**

Примітки: * - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,001$.

З наведеного випливає, що досліджувані з достатнім рівнем саморегуляції мають більш адекватну модель суб'єктивно складної ситуації, що включає її реалістичний образ, а також причинно-наслідкові зв'язки, які пояснюють її джерела та можливі результати. Вони краще формують систему цілей, мають декілька можливих варіантів поведінки, мотивовано обирають кращий, підбираючи під нього засоби досягнення мети. Такі працівники краще оцінюють необхідність і достатність власних зусиль, мають більш чіткі і раціональні критерії успішності вирішення складних ситуацій, здатні здійснювати покроковий контроль, змінювати свій стан і поведінку в залежності від мінливих умов оточення.

ДОП з недостатнім рівнем саморегуляції при зіткненні зі складними ситуаціями мають певні труднощі в їх аналізі, виділенні основного, прогнозуванні розвитку подій, тому зневірюються у власних силах щось змінити, виявляють пасивність, якщо не вдається вирішити проблеми одразу. Життя їм здається складним, тому вони не схильні планувати його та висувати стратегічні цілі, сподіваються на сприятливий збіг обставин, вважаючи їх більш вагомим фактором,

аніж власні зусилля. Такі працівники схильні сумніватися у якості досягнутих результатів, не вміють оцінити їх належним чином. Спостерігаються також труднощі контролю поведінки, вони недостатньою мірою вбачають власні прорахунки, не вміють їх оперативно усувати.

Єдиний показник, який статистично значимо не відрізняється між досліджуваними групами – це прийняття рішень, він сформований на достатньо високому рівні у всіх групах.

Було з'ясовано стильові особливості саморегуляції особистості працівників поліції превентивної діяльності. Так, досліджувані з достатнім рівнем саморегуляції схильні використовувати планування, пошук соціальної інструментальної підтримки та активне опанування. Жінки, крім того, прагнуть одержувати емоційну соціальну підтримку та стримувати опанування. Чоловіки – використовують гумор та роблять спроби позитивного переформулювання складних ситуацій.

Працівники з недостатнім рівнем саморегуляції схильні використовувати активне опанування, прийняття, поведінковий ухід від проблем. У групі чоловіків також високі показники за копінгамі використання психоактивних речовин і заперечення, а у жінок – концентрації на вираженні емоцій, мисленнєвого уходу від вирішення проблем. Загалом, більшість показників копінг-стратегій у чоловіків і жінок з недостатнім рівнем саморегуляції виражені на рівні вище середнього, що дає підстави передбачати наявність типологічних підгруп, різних за стилістикою поведінкової саморегуляції.

Дослідження психологічних ресурсів саморегуляції особистості працівника підрозділів поліції превентивної діяльності проводилося за такими напрямками: темперамент (методика ОСТ В.М. Русалова); особистісні та характерологічні особливості (тест ІТО Л.М. Собчик, тест Шмішека); мотиваційні особливості (тест Ш. Річі і П. Мартіна, методика А. Маслоу); особливості самоактуалізації (тест Джонсона-Крендала); стильові особливості міжособистісної взаємодії (опитувальник ДМВ Л.М. Собчик).

У групах досліджуваних виявлено наступні статистично значимі відмінності у показниках психологічних ресурсів саморегуляції особистості (таблиця 4).

Загалом в якості психологічних ресурсів саморегуляції особистості досліджувалося 65 характеристик (шкал психодіагностичних методик), за 49% з них виявлено значимі відмінності між групами з різними рівнями саморегуляції. У групі жінок таких якостей більше, ніж у чоловіків (27 проти 17), що вказує на більшу особистісну детермінованість рівня їх саморегуляції.

З таблиці 4 видно, що у групі жінок ДОП особистісними якостями, що відрізняють досліджуваних з високим рівнем саморегуляції є: інтровертованість, ригідність, низька сензитивність. В сукупності вони, на нашу думку, вказують на підвищений поріг активації, низьку реактивність в термінах О.О. Прохорова «утримання стимуляції». З характерологічних особливостей – менші показники педантичності і дистимічності. З мотиваційних – більшу орієнтованість на винагороду і підтримку взаємовідносин в колективі, і меншу – на досягнення, життєзабезпечення, соціальний статус та професійну майстерність. Також такі жінки характеризуються меншими показниками агресивного і підкорюваного стилів міжособистісної взаємодії.

Таблиця 4 – Особливості психологічних ресурсів саморегуляції особистості ДОП (М, м)

Назва методики	Шкали	Жінки					Чоловіки				
		Недост.		Достатній		t	Недост.		Достатній		t
		М	м	М	м		М	м	М	м	
ІТО Собчик	Агресивності	1,17	1,33	0,50	1,07	2,01*	0,19	0,60	0,55	0,92	-2,74*
	Екстраверсії	5,67	2,81	7,57	1,09	-2,61*	6,81	2,08	6,74	1,97	0,27
	Ригідності	4,33	1,63	5,86	0,86	-2,16*	5,21	1,56	5,54	1,57	-1,51
	Сензитивності	5,50	1,38	4,29	1,64	1,99*	3,91	1,77	4,28	1,77	-1,90*
тест Шмішека	Педантичність	15,00	3,69	10,07	5,98	2,25*	8,58	4,42	8,21	4,74	0,57
	Збудливість	7,50	4,09	4,93	4,14	2,28*	7,41	4,79	6,42	4,39	2,03*
	Гіпертимність	6,50	5,17	16,50	5,23	-3,95**	14,29	6,91	14,93	6,52	-0,68
	Дистимність	10,50	3,67	7,71	2,81	2,66*	9,13	3,92	8,71	3,33	0,84
	Тривожність	14,00	7,24	4,07	4,50	3,21**	5,95	6,38	5,02	5,57	2,11*
	Емотивність	9,50	6,41	12,64	6,68	-1,99*	8,83	4,69	9,82	5,38	-1,98*
ОСТ Русалова	Предметна ергічність	8,83	1,72	7,57	2,17	2,38*	7,04	2,92	7,89	2,72	-2,15*
	Соціальна ергічність	9,67	2,25	11,14	1,10	-2,53*	9,52	2,66	10,04	1,79	-1,97*
опитувальник Річі-Мартіна	Винагорода	33,67	8,52	45,00	15,20	-2,12*	41,71	17,37	42,46	17,32	-0,31
	Структурування	31,00	12,52	32,36	14,43	-0,21	34,32	13,95	38,30	17,04	-1,99*
	Соціальні контакти	29,17	14,36	26,86	9,21	0,36	27,98	10,03	25,96	10,86	1,98*
	Взаємовідносини	19,33	11,79	25,86	6,19	-2,28*	23,91	8,36	23,38	7,08	0,49
	Досягнення	36,67	6,86	28,29	9,35	2,23*	30,39	9,73	30,73	11,48	-0,23
опитувальник Маслоу	Забезпечити майбутнє	13,33	1,37	11,93	4,76	2,01*	10,05	5,05	9,66	4,92	0,56
	Заробляти на життя	13,17	1,47	11,71	3,58	2,29*	9,48	4,48	9,43	4,18	0,07
	Соціальне положення	10,83	3,76	8,79	3,93	2,10*	8,75	3,68	8,60	3,72	0,30
	Компетентність	11,00	2,53	9,29	3,07	2,30*	8,43	3,85	8,53	3,86	-0,18
	Уникати неприємностей	5,33	4,46	5,21	4,96	0,05	6,40	4,12	7,34	4,12	-1,92*
	Бути зрозумілим іншим	9,33	3,93	6,93	3,58	2,29*	6,70	4,44	7,59	4,96	-2,04*
ДМВ Собчик	Авторитарний	7,67	4,27	7,43	3,52	0,12	7,85	3,70	7,08	3,70	1,99*
	Егоїстичний	5,67	2,34	5,21	2,33	0,40	5,83	2,28	5,34	2,28	1,95*
	Агресивний	6,17	1,94	4,00	1,80	2,34*	4,88	2,13	4,79	2,14	0,28
	Підозрілий	3,00	3,03	1,29	1,59	2,31*	2,39	2,14	1,92	2,26	1,90*
	Підкорюваний	6,50	3,08	3,43	2,14	2,22*	3,22	2,18	2,98	2,37	0,76
	Залежний	7,33	2,42	3,93	2,70	2,78*	4,79	2,59	4,16	2,45	1,97*
	Товариський	10,17	3,82	7,93	2,62	2,31*	7,27	3,01	6,53	3,22	1,97*
	Альтруїстичний	8,17	2,93	7,36	2,74	0,58	6,48	3,27	5,43	3,40	2,22*

Примітки: * - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,001$.

Вивчення кореляційних зв'язків між показником саморегуляції особистості та дослідженими характеристиками у групі жінок ДОП дозволяє окреслити умови і ресурси саморегуляції особистості на різних рівнях:

- на рівні індивідуально-типологічних характеристик: орієнтація на взаємодію, соціальні контакти та лідерство (соціальна ергічність ($r_s = 0,31$)), всупереч орієнтації на взаємодію з предметним світом та працю (предметна ергічність ($r_s = -0,32$));

- на рівні особистісних і характерологічних характеристик: легкість поведінки, орієнтація на взаємодію, наявність жорсткої структури переконань і установок (гіпертимність ($r_s = 0,65$), екстраверсія ($r_s = 0,33$), ригідність ($r_s = 0,53$)) всупереч тривожності ($r_s = -0,61$) та педантизму ($r_s = -0,45$);

- на рівні мотивації: мотивація винагороди ($r_s = 0,42$) всупереч мотивації досягнення ($r_s = -0,38$);

- на рівні поведінки: активне подолання ($r_s = 0,39$), планування ($r_s = 0,40$) та використання інструментів соціальної підтримки ($r_s = 0,43$) всупереч використанню емоційної соціальної підтримки ($r_s = 0,43$). Гнучкий стиль взаємодії всупереч агресивності ($r_s = -0,50$), залежності ($r_s = -0,51$), підкорюваності ($r_s = -0,40$).

У групі жінок побудовано регресивне рівняння, яке пояснює 87% дисперсії показника саморегуляції (R^2):

$$\text{саморегуляція} = 1,483 + 0,21 * \text{гіпертимний} + 0,20 * \text{планування} - 0,11 * \text{залежний} - 0,20 * \text{мотивація самовдосконалення}$$

У групі чоловіків ДОП особистісними якостями, що відрізняють досліджуваних з високим рівнем саморегуляції є мотиваційні і комунікативні. Зокрема, більша мотивація мати структуровану і передбачувану працю, бути простим і зрозумілим для інших, уникати неприємностей, і менша – встановлювати велику кількість соціальних контактів. Для таких чоловіків характерні більш високі показники авторитарного і егоїстичного стилів спілкування і менший – альтруїстичного.

Як і в групі жінок, шляхом аналізу кореляційних зв'язків між показниками саморегуляції та вивчених психологічних характеристик, з'ясовано особистісні ресурси саморегуляції:

- на рівні індивідуально-типологічних характеристик: орієнтація на взаємодію з предметним світом та працю (предметна ергічність ($r_s = 0,24$);

- на рівні особистісних і характерологічних характеристик: прагнення слідувати соціальним стандартам поведінки (соціальна бажаність поведінки ($r_s = 0,41$), підкреслення наявних труднощів (агравация ($r_s = 0,27$)), наявність жорстких установок і переконань (ригідність ($r_s = 0,35$)) всупереч збудливості ($r_s = -0,29$);

- на рівні мотивації: мотивація цікавої ($r_s = 0,37$) і структурованої ($r_s = 0,33$) праці всупереч мотивації розширення соціальних контактів ($r_s = -0,39$);

- на рівні поведінки: використання гумору ($r_s = 0,35$) та емоційної підтримки оточення ($r_s = 0,27$) як засобу подолання труднощів. Тверезий спосіб життя, невживання психоактивних речовин ($r_s = -0,23$). Гнучкий ситуативний стиль взаємодії всупереч агресивності ($r_s = -0,33$), підозрілості ($r_s = -0,24$), егоїстичності ($r_s = -0,25$), залежності ($r_s = -0,31$), альтруїстичності ($r_s = -0,36$).

У групі чоловіків побудовано регресивне рівняння, яке пояснює 61% дисперсії показника саморегуляції (R^2):

$$\text{саморегуляція} = 0,051 + 0,041 * \text{соціальна бажаність} + 0,044 * \text{предметна ергічність} + 0,194 * \text{агравация} + 0,036 * \text{сензитивність} - 0,035 * \text{альтруїстичний} - 0,018 * \text{збудливий}$$

Спільними для обох груп за статтю є одинадцять характеристик, що вирізняють особистість з достатнім рівнем саморегуляції: агравация, тобто перебільшення проблем і тяжкості свого становища (у жінок – менша, у чоловіків більша); сензитивність (у жінок – менша, у чоловіків більша); низький рівень збудливості; низький рівень тривожності; високий рівень емотивності; предметна ергічність (у жінок – менша, у чоловіків більша); високий рівень соціальної ергічності; мотивація бути зрозумілим іншим людям (у жінок – менша, у чоловіків

більша); низький рівень підозрілого, залежного і товариського стилів міжособистісної взаємодії.

ВИСНОВКИ

В дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності саморегуляції особистості працівників підрозділу превентивної діяльності НПУ. Саморегуляцію розглянуто як професійно важливу якість працівника. Узагальнення результатів дослідження дало можливість зробити такі висновки:

1. Саморегуляцію особистості розглянуто в дисертації як переважно усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудову та перетворення суб'єктом власних дій та вчинків, стратегії життєдіяльності відповідно до особистісно значущих цілей, мотивів самоактуалізації, спрямованості професійної діяльності. Саморегуляція та самоуправління є взаємопов'язаними але не тотожними поняттями, вони виступають компонентами більш складної загальної системи регулювання процесами розвитку, професійного становлення та самореалізації особистості.

2. Виявлено системний взаємозв'язок та взаємообумовленість таких компонентів теоретичної структурно-функціональної моделі саморегуляції особистості працівника підрозділів превентивної діяльності як сукупність певних знань про саморегуляцію та її механізми в галузі професійної діяльності, когнітивних оцінок різних стратегій, умінь, тактик, навичок подолання труднощів професійної діяльності та індивідуально-психологічних якостей особистості. Саморегуляція представлена як інтегральне індивідуально-психологічне утворення, особистісна якість, що являє собою ієрархічну, динамічну систему; розглядається як процесуальна особливість, тобто відноситься до модусу буття, а не тільки володіння; саморегуляція особистості як професійно важлива якість спрямовує особистість працівника не тільки на теперішнє, але й на майбутнє, на подальший саморозвиток.

3. Визначено особливості саморегуляції особистості працівників підрозділів поліції превентивної діяльності різної статі. Показано, що професійна діяльність дільничних офіцерів поліції є складною, емоційно напруженою, в ній виникають численні ситуації, що зумовлюють необхідність володіння методами і засобами саморегуляції, чого досліджуваним не вистачає.

З'ясовано, що спільними ознаками саморегуляції для дільничних офіцерів поліції різної статі є її психофізіологічні передумови (активність поведінки, екстравертованість, стеничність емоційного реагування, інтернальність). Особистісні якості, що сприяють саморегуляції, більшою мірою сформовані у жінок дільничних офіцерів поліції (відповідальність, самокритичність, сила волі). Спонукальні характеристики саморегуляції (самооцінка та рівень домагань, соціоцентрична мотивація) а також її процесуальні складові сформовані у досліджуваних недостатньою мірою і потребують розвитку в ході психологічної роботи.

4. Виявлено особливості особистісних ресурсів, стилів і засобів саморегуляції особистості працівників підрозділів поліції превентивної діяльності. Досліджувані з достатнім рівнем саморегуляції характеризуються більшою сформованістю майже усіх ланок самоуправління (крім прийняття рішень, що однаково високою мірою

притаманно усім досліджуваним). Це свідчить на користь того, що у дільничних офіцерів поліції з цієї групи більш адекватно формується суб'єктивний образ складної ситуації, її ймовірні причини та наслідки, більш розвинене стратегічне і тактичне цілепокладання, поведінка вирізняється гнучкістю і варіативністю. На відміну від них, досліджувані з недостатнім рівнем саморегуляції випробовують труднощі аналізу, прогнозування, цілепокладання та контролю складних ситуацій професійної діяльності.

Виявлено стильові особливості саморегуляції особистості працівників поліції превентивної діяльності. Досліджувані з достатнім рівнем саморегуляції схильні використовувати активні, просоціальні стратегії опанування (планування, пошук соціальної підтримки, активні дії), в той час як дільничні офіцери поліції з недостатнім рівнем саморегуляції крім активного опанування часто використовують прийняття (звикання), поведінковий ухід та відволікання від проблем.

Проведене дослідження психологічних ресурсів саморегуляції особистості працівника підрозділів поліції превентивної діяльності на рівнях індивідуально-типологічних характеристик, особистісних і характерологічних якостей, мотивації та поведінки дозволило узагальнити перелік психологічних особливостей, які мають істотне значення у формуванні і проявах саморегуляції особистості. Побудовано відповідні регресивні рівняння для чоловіків та жінок.

Перспективами подальших досліджень є вивчення психологічних ресурсів і засобів саморегуляції працівника підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України та розробка практичних рекомендацій щодо їх формування.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Потапова С. М. Психологічні основи прогнозу надійності професійної діяльності працівника ОВС. *Зб. наук. праць. Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 8. Харків : НУЦЗУ, 2010. – С. 89-91.
2. Потапова С. М. Саморегуляція та самоконтроль як професійно важливі якості працівників підрозділів громадської безпеки. *Зб. наук. праць. Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 10. Харків : НУЦЗУ, 2011. С. 125-133.
3. Потапова С. М. Саморегуляція в системі професійної підготовки працівників підрозділів громадської безпеки. *Вісник Національного ун-ту оборони України*. *Зб. наук. праць*. К. : НУОУ, 2012. Вип. 4 (29). С. 242-245.
4. Потапова С. М. Саморегуляція як складова саморозвитку професіонала ризиконебезпечних професій. *Зб. наук. праць. Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 14. Частина IV. Харків : НУЦЗУ, 2013. С. 180-186.
5. Потапова С. М. Особливості саморегуляції співробітників силових підрозділів під час громадських протистоянь. *Зб. наук. праць. Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 15. Харків : НУЦЗУ, 2014. С. 222-228.
6. Потапова С. М., Землянська О. В. Саморегуляція як професійно важлива якість працівника ОВС. *Наук. журн. Право і безпека*. № 3(58). Харків : ХНУВС, 2015. С.150-153.

наукові праці апробаційного характеру

7. Потапова С. М. Саморегуляція в професійній діяльності керівника ОВС. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності. Теоретичні та практичні аспекти : матеріали II наук.-практ. конф.* Харків : ХУВС, 2010. С. 220-226.
8. Потапова С. М. Особливості системи саморегуляції в професійній діяльності. *Соціологія у правоохоронній діяльності: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали наук.-практ. конф.* Х.: ХНУВС, 2011. С. 91-95.
9. Потапова С. М. Роль саморегуляції функціонального стану в процесі навчання. *Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі : зб. наук. ст. матер. I Міжвузівської наук.-практ. конф.* Х. : ХНПУ, ХОГОКЗ, 2011. С. 223-226.
10. Потапова С. М. Саморегуляція в системі психологічної підготовки працівника ОВС. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали «круглого столу».* Х. : ХНУВС, 2011. С. 52-56.
11. Потапова С.М. Роль саморегуляції в системі професійної підготовки працівників підрозділів громадської безпеки. *«Бочаровські читання» : матеріали науково-практичної конференції.* Х. : ХНУВС, 2013. С. 236-238.
12. Потапова С. М. Формування самоконтролю в навчально-професійній підготовці курсанта. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф.* Х. : ХНУВС, 2013. С. 81-83.
13. Потапова С. М. Саморегуляція та самоконтроль як складові психограми працівника громадської безпеки ОВС. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф.* Х. : ХНУВС, 2015. С. 117-119.
14. Потапова С. Н. Саморегуляция как профессиональной важное качество работника ОВД. *Личность курсанта: психологические особенности бытия: материалы VI всероссийской научно-практической конференции (с иностранным участием).* Краснодар : КВВАУЛ, 2015. С. 40-46.
15. Потапова С. М. Саморегуляція в професійній діяльності правоохоронних органів. *«Бочаровські читання» : матеріали наук.-практ. конф.* Х. : ХНУВС, 2016. С. 227-230.
16. Потапова С. М. Співвідношення понять «саморегуляція» та «самоуправління» особистості. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф.* Х. : ХНУВС, 2016. С. 84-87.
17. Потапова С. М. Психічна саморегуляція негативних станів особистості. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С.П. Бочарової / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. акад. пед. наук України : Консультації. місія Європейського Союзу в Україні.* Х. : ХНУВС, 2017. – С. 54-55.

АНОТАЦІЯ

Коваль С.М. «Психологічні особливості саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності Національної поліції України». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз та емпіричне вивчення проблеми саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності Національної поліції України. Здійснено теоретичний аналіз проблеми регуляції психічної діяльності, окреслено наукові підходи до вивчення цього феномену.

Проаналізовано особливості професійної діяльності працівника поліції підрозділу превентивної діяльності НПУ в умовах різного рівня складності та напруженості, що часто потребує особистісних ресурсів саморегуляції. Побудовано теоретичну структурно-функціональну модель саморегуляції особистості працівника підрозділів превентивної діяльності яка представлена сукупністю певних знань про саморегуляцію та її механізми в галузі професійної діяльності, когнітивних оцінок різних стратегій, умінь, тактик, навичок подолання труднощів професійної діяльності та індивідуально-психологічних якостей особистості.

Наведено результати емпіричного дослідження саморегуляції особистості працівника підрозділу превентивної діяльності Національної поліції України. Окреслено коло ситуацій у професійній діяльності, які викликають суб'єктивні зміни психічного стану, актуалізують потребу його регулювання. Визначено спектр психічних станів у цих ситуаціях та перелік засобів саморегуляції досліджуваних.

Виявлено психологічні особливості та характеристики саморегуляції особистості працівника підрозділу поліції превентивної діяльності. Вивчено стилі і засоби саморегуляції досліджуваних. З'ясовано стильові особливості саморегуляції особистості працівників поліції превентивної діяльності. Представлено результати вивчення психологічних ресурсів саморегуляції особистості працівника підрозділів поліції превентивної діяльності: темпераменту, особистісних та характерологічних особливостей, мотиваційних особливостей, особливості самоактуалізації та стильових особливостей міжособистісної взаємодії. На основі аналізу кореляційних зв'язків між показниками саморегуляції особистості та дослідженими характеристиками, окреслено умови і ресурси саморегуляції працівників поліції різної статі. Побудовані лінійні регресивні рівняння, що пояснюють показники особистісної саморегуляції в групах чоловіків і жінок.

Ключові слова: копінг-стратегії, психологічні ресурси, працівники підрозділів превентивної діяльності поліції, дільничні офіцери поліції, саморегуляція, самоуправління.

АННОТАЦИЯ

Коваль С.М. «Психологические особенности саморегуляции личности работника подразделения превентивной деятельности Национальной полиции Украины». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук

по специальности 19.00.06 – юридическая психология. Харьковский национальный университет внутренних дел. Харьков, 2019.

В диссертации осуществлен теоретический анализ и эмпирическое изучение проблемы саморегуляции личности работника подразделения превентивной деятельности Национальной полиции Украины. Осуществлен теоретический анализ проблемы регуляции психической деятельности, определены научные подходы к изучению этого феномена.

Проанализированы особенности профессиональной деятельности работника полиции подразделения превентивной деятельности НПУ в условиях разного уровня сложности и напряженности, требующих наличия личностных ресурсов саморегуляции. Построена теоретическая структурно-функциональная модель саморегуляции личности работника подразделений превентивной деятельности, представленная совокупностью определенных знаний о саморегуляции и ее механизмах в области профессиональной деятельности, когнитивных оценок различных стратегий, умений, тактик, навыков преодоления трудностей профессиональной деятельности и индивидуально-психологических качеств личности.

Приведены результаты эмпирического исследования саморегуляции личности работника подразделения превентивной деятельности Национальной полиции Украины. Очерчен круг ситуаций в профессиональной деятельности, которые вызывают субъективные изменения психического состояния, актуализируют потребность его регулирования. Определен спектр психических состояний в этих ситуациях и перечень средств саморегуляции испытуемых.

Выявлены психологические особенности и характеристики саморегуляции личности работника подразделения полиции превентивной деятельности. Изучены стили и средства саморегуляции испытуемых. Выяснены стилевые особенности саморегуляции личности сотрудников полиции превентивной деятельности. Представлены результаты изучения психологических ресурсов саморегуляции личности работника подразделений полиции превентивной деятельности: темперамента, личностных и характерологических особенностей, мотивационных особенностей, особенностей самоактуализации и стилевых особенностей межличностного взаимодействия. На основе анализа корреляционных связей между показателями саморегуляции личности и исследованными характеристиками, обозначены условия и ресурсы саморегуляции работников полиции разного пола. Построенные линейные регрессионные уравнения, объясняющие показатели личностной саморегуляции в группах мужчин и женщин.

Ключевые слова: копинг-стратегии, психологические ресурсы, работники подразделений превентивной деятельности полиции, участковые офицеры полиции, саморегуляция, самоуправление.

SUMMARY

Koval S. M. "Psychological features of self-regulation of the personality of the preventive activity unit officer of the National Police of Ukraine". - Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Psychological Sciences, specialty 19.00.06 - Juridical Psychology. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2019.

Theoretical analysis and empirical study of the problem of self-regulation of the personality of the preventive activity unit officer of the National Police of Ukraine were made in the dissertation. Also the dissertation deals with theoretical analysis of the problem of regulation of mental activity, the content of the concept of "self-regulation", outlined scientific approaches to the study of this phenomenon. Self-regulation of the individual is considered as mostly conscious, purposeful planning, construction and transformation by the subject of his own actions and deeds, life strategy in general in accordance with personally important goals, motives for self-actualization, orientation of professional activity. The importance of self-regulation in the professional activity of a police officer is shown.

The peculiarities of the professional activity of the police officer of the NPU preventive activity unit in the conditions of different levels of complexity and tension, which often requires personal resources of self-regulation, were analyzed. Theoretical structural and functional model of self-regulation of the personality of an officer of the units of preventive activity is constructed. The structure of the constructed model of self-regulation of personality includes substantive and procedural aspects (psychophysiological, mental and personal levels).

The results of an empirical study of the self-regulation of the personality of the preventive activity unit officer of the National Police of Ukraine are presented. The interviewing of the respondents made it possible to identify the range of situations in professional activity that cause subjective changes in the mental state, actualize the need for its regulation. The spectrum of mental states in these situations and the list of means of self-regulation of the investigated are determined.

211 officers participated in the empirical study. It showed that the common characteristics of self-regulation of subjects of different sex are psychophysiological, they are developed at a sufficiently high level and provide the opportunity to develop skills of self-regulation. In the group of women, in contrast to men, there are also higher levels of volitional and personal qualities that contribute to self-regulation. The impulsive and procedural characteristics of self-regulation are expressed in a low degree in both groups, which indicates the expediency of psychological work in the direction of formation of motivation and specific means of self-regulation of the subjects.

The styles and means of self-regulation of the officers were studied. It was found that police officers with sufficient level of self-regulation have more adequate model of a subjectively difficult situation, including its realistic image, as well as causal relationships, which explain its sources and possible results. They better form a system of goals, have several possible behavior models, purposefully choosing the best one, selecting the most effective means to achieve the goal. Such officers better evaluate the necessity and sufficiency of their own efforts, have clearer and more rational criteria for the success of complex situations, able to exercise step-by-step control, change their status and behavior depending on the changing environment. Style peculiarities of self-regulation of personality of police officers of preventive activity are found out. Researchers with sufficient levels of self-regulation were found to be inclined to use planning, seeking social instrumental support, and active mastery. Women also seek emotional social support and restrain mastery. Men use humor and attempt to rewrite difficult situations positively.

The results of the study of psychological resources of self-regulation of the personality of the police officer of preventive activities are as follows: temperament, personality and character traits, motivational features, features of self-actualization and style features of interpersonal interaction. Based on the analysis of the correlation between the self-regulation indicators of personality and the characteristics studied, the conditions and resources of self-regulation of the police officers of different sex are outlined. Linear regression equations were constructed to explain the indicators of personal self-regulation in groups of men and women.

Keywords: coping strategies, psychological resources, preventive activity police officer, police officers, self-regulation, self-government.